

Podsumowanie

Zaprezentowana tu rozprawa nosi tytuł: *Powojenna marksistowska krytyka religii w Polsce. Na podstawie głównych czasopism religioznawczych z lat 1957-1991. Studium teologiczno-historyczne.*

Praca ma charakter teologiczno-historyczny. W aspekcie chronologicznym odnosi się do powojennego okresu historii myśli filozoficznej, zdominowanej przez marksizm, i co za tym idzie, leninizm i stalinizm.

W tak ideowo określonej rzeczywistości powstają czasopisma religioznawcze, będące bardzo ważnym forum prezentacji badań i poglądów marksistowskich dotyczących religii. Najważniejsze z nich to „Euhemer”, jako że euhemeryzm stanowi najważniejsze wskazanie metodologiczne organizujące marksistowski paradygmat badań religioznawczych.

Źródła pracy to nie tylko główne periodyki religioznawcze, ale także obszerna literatura przedmiotowa, sięgająca nierzadko do klasyków filozofii marksistowskiej i jej najważniejszych przedstawicieli na gruncie polskim i obcym.

Ujęcie marksistowskie zostaje w pracy skonfrontowane z interpretacją teologiczną w rozumieniu chrześcijańskim. Praca ma charakter krytyczny wobec powojennej, niezmiernie bogatej literatury marksistowskiej.

Celem pracy jest przedstawienie istoty religii, tak jak rozumieli ją współcześni filozofowie marksistowscy w Polsce.

Główną tezą pracy jest natomiast stwierdzenie, że omawiani przedstawiciele myśli marksistowskiej nie są w stanie dokonać obiektywnego oglądu tak złożonego fenomenu, jakim jest religia we wszystkich swoich odsłonach i kontekstach. Praca wskazuje więc na fundamentalny błąd metodologiczny marksistowskiej teorii religii, jakim

jest redukcjonizm epistemologiczny i ontyczny. Złożoność i wielowarstwość religii zostaje w takim ujęciu zinterpretowana w sposób jednostronny, przez to nieobiektywny.

Stosowana w pracy metoda fenomenologiczno-historyczna pozwala uchwycić istotę badanego zjawiska religii, a jednocześnie wskazać na jego teologiczne, historyczno-socjologiczne i społeczne zapośredniczenia i uwarunkowania. Metoda ta zostaje dopełniona i zwieńczona ujęciem syntetycznym. Metodę wykorzystaną w pracy można też nazwać, za Leszkiem Kołakowskim, historią idei.

Obrane metody pozwoliły zaś nakreślić układ i strukturę pracy.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „Zjawisko, rozwój i zadania religii”, zawiera omówienie marksistowskich koncepcji genezy i istoty zjawiska religii, jej powstawania, rozwoju i zanikania, a także funkcje religii.

Rozdział drugi, zatytułowany „Struktura zjawiska religii”, odnosi się do analizy elementów składowych religii, takich jak kult, doktryna, formy organizacyjne.

Rozdział trzeci nosi tytuł „Treść zjawiska religii” i stanowi przede wszystkim analizę antropologii marksistowskiej w kontekście wyjaśniania zjawiska religii, pokazuje religijne relacje człowieka do świata i bytu absolutnego.

Rozdział czwarty pracy ma tytuł: „Zamykająca analiza. Chrześcijańska ewaluacja marksistowskiej krytyki religii”. Rozdział ten przynosi próbę oceny stanowiska marksistowskiego w kwestii religii z punktu widzenia światopoglądu chrześcijańskiego.

Przesłanie chrześcijaństwa zostaje zestawione z relatywizmem i redukcjonizmem antropologicznym, definiującym człowieka jedynie w horyzoncie materialistycznym i utylitarnym.

Wszystkie omówione zagadnienia zostały zaprezentowane w szerokim kontekście historycznym marksizmu, z odniesieniem do

powiązań z klasyczną filozofią i teologią niemieckiego idealizmu, materializmu dialektycznego i historycznego.

Postawione w pracy pytanie o to, czy filozofia marksistowska adekwatnie wyjaśnia złożoność i wielowarstwoowość zjawiska religii, znajduje następujące odpowiedzi, będące zarazem konkluzją pracy:

- polifoniczność zjawiska religii zostaje sprowadzona do wulgarnego monizmu materialistycznego, ujętego w ramy diamatu;
- nieuprawnionym założeniem zostaje przyjęta ateistyczna perspektywa badawcza, u podstaw której leży negacja możliwości odniesienia człowieka do absolutnego *sacrum*.
- poznanie prawdy nie prowadzi w marksizmie do odkrycia znaczenia rzeczywistości, ale do instrumentalnie i utylitarnie rozumianej ideologii i działania rewolucyjnego, w myśl 11 tezy o Feuerbachu.

Marcin Staniak

Summary

The title of the thesis presented here is *Postwar Marxist Critique of Religion in Poland. Based on main religious studies journals of 1957-1991. Theological-historical study.*

The dissertation has theological-historical character. In chronological aspect it refers to the postwar period in history of philosophical thought dominated by Marxism and, eventually, Leninism and Stalinism.

Reality, determined by these ideas, initiated the appearance of religious studies journals which were a very important forum for presentation of Marxist research and views connected with religion. One of the most important publications was “Euhemer”, as euhemerism constitutes the most essential methodological recommendation for the formation of Marxist paradigm of religious research.

The thesis is based not only on the main religious studies journals as sources of the research material. The author also used extensive literature resources on the subject by Marxist philosophy classics, as well as by main representatives of this current in Poland and abroad.

Marxist views are confronted here with theological interpretation as understood by Christianity. The thesis has critical character in regard to extremely rich postwar Marxist literature.

The main objective of this paper is to present the essence of religion as it was understood by contemporary Marxist philosophers in Poland.

The main thesis of the work is the statement, that the representatives of Marxist thoughts discussed herein are not able to give an objective review of such a complex phenomenon as religion in all its aspects and contexts. The paper points out at fundamental methodological flaw of Marxist theory of religion, namely at epistemological and ontic reductionism. Although being

complex and multilayered, religion was interpreted in a one-sided, and therefore biased, way.

Phenomenological-historical method used here allows to understand the essence of the researched phenomenon of religion and, at the same time, points out to its theological, historical-sociological and social mediation and conditioning. The method can be named, according to Leszek Kołakowski, the history of ideas. Here, it is also contributed by the synthetic perspective.

All the methods chosen made it possible to outline the layout and the structure of the paper.

Chapter One, entitled “The Phenomenon, the Development and the Tasks of Religion”, presents the discussion of Marxist concepts of genesis and essence of the phenomenon of religion, its appearance, development and decline, as well as its functions.

Chapter Two, entitled “Structure of the Phenomenon of Religion”, refers to the analysis of such elements of religion as cult, doctrine, organizational forms.

Chapter three, entitled “The Content of the Phenomenon of Religion”, presents the analysis of Marxist anthropology in the context of explaining the phenomenon of religion. It shows the religious relation of a man to the world and to the absolute being.

Chapter Four is entitled “Closing Analysis. Christian Evaluation of Marxist Critique of Religion”. In this chapter the author is trying to evaluate the Marxist position in regard to religion from the perspective of Christian outlook. The Christian message is compared with relativism and anthropological reductionism, defining a man in materialistic and utilitarian sphere only.

All discussed issues are presented in broad historical context of Marxism, referring to the relationship with classical philosophy and theology of German idealism, as well as dialectic and historical materialism.

In conclusion, the question whether Marxist philosophy adequately explains the complexity and multilayered character of the phenomenon of religion, is answered as follows:

- the polyphony of the phenomenon of religion is reduced to vulgar materialistic monism limited by dialectical materialism;
- the research perspective of atheism is a biased one, based on negation of a man's possibility to refer to the absolute sacrum;
- the knowledge of truth in Marxism leads to instrumental and utilitarian understanding of ideology and revolutionary activity according to 11 thesis on Feuerbach, rather than to discovering the meaning of reality.

In March 2019